

У процесі проведення екологічного менеджменту необхідно, насамперед, глибоко проаналізувати техніко-економічну й фінансову ситуацію. Перше питання, на яке необхідно знайти відповідь, – це визначити (встановити) вид продукції, який вироблятиме підприємство для відновлення свого потенціалу та нормального функціонування. Цьому передують аналіз усіх напрямів діяльності підприємства за критерієм конкурентоспроможності продукції (ціна, якість), ринкової частки, структури витрат і прибутковості. Друге питання – забезпечення економічної безпеки підприємства. Цьому процесу передують забезпечення платоспроможності (поточна безпека), забезпечення ефективності використання ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності (тактична безпека), можливість забезпечення виживання в нинішніх умовах нестабільної економіки (стратегічна безпека). Метою безпеки є не тільки захист здоров'я населення, але і захист навколишнього середовища, необхідно визначити показники, які б кількісно оцінили стан і якість останньої. До таких кількісних характеристик можна віднести ступінь близькості стану екосистем до границі її стійкості, де буде загублена передбачуваність змін екосистем.

Висновки. Варто звернути увагу на те, що підприємства, які практикують екологічний менеджмент, теоретично одержують ряд істотних переваг. По-перше, це зниження витрат за рахунок: ресурсо- і енергозбереження; утилізації, продажу побічних продуктів і відходів виробництва; мінімізації платні за ресурси і забруднення навколишнього середовища. По-друге, зростання доходів за рахунок вищих цін на екологічно чисту продукцію; підвищення конкурентоспроможності; створення нових видів продукції. По-третє, сприятливий імідж, здатність до постійного оновлення асортименту продукції, кращі можливості для експорту продукції. [7]

Враховуючи те, що для України поняття екологічного менеджменту є досить новим слід поступово впроваджувати стандарти ISO 14000. Ключовим поняттям цієї серії є поняття системи екологічного менеджменту організації, тому центральним документом стандарту вважається ISO 14001 “Специфікації і посібник з використання систем екологічного менеджменту”. При цьому принципово новим є те, що в сфері регулювання еколого-економічних відносин основна увага звертається на внутрішньо-фірмові методи захисту навколишнього середовища. Система EMAS не націлена на розширення економічної відповідальності та на обмеження волі дій підприємств. Тобто на підприємствах створюються такі економічні стимули, які спонукають їх до добровільного прийняття офіційних директив в області екологічного менеджменту.

Українські підприємства сьогодні переживають глибоку кризу, яка викликана певними об'єктивними і суб'єктивними причинами. Об'єктивними причинами є фактори зовнішнього середовища фірми. Суб'єктивними причинами є внутрішні фактори, пов'язані із орієнтацією підприємства, системою менеджменту, системою постачання, виробництва та збуту, організаційною культурою фірми, тощо. В цьому випадку не слід забувати про найважливіший з складових економічної безпеки – це людський фактор.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є методологія оцінки економічної безпеки, для цього слід: розробити методи прогнозування тривалості роботи підприємства зі сталими еколого-економічними показниками; обґрунтувати критерії оцінки економічної безпеки підприємства; установити причини проявлення факторів ризику та законів розподілу наслідків їх впливу; розробити заходи захисту виявлених факторів ризику. Є надія, що використання передового зарубіжного досвіду, активізація методичних розробок (у т.ч. і розробки авторів) допоможе розвитку української економіки, який можна забезпечити шляхом розвитку і зростання конкурентоспроможності української промисловості.

Література

1. Мельник Л.Г. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням [Підручник] / Л.Г. Мельник, М.К. Шапочка. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2006. – 759 с.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека [Текст] / О.І. Барановський – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
3. Мунтян В.І. Економічна безпека України [Текст] / В.І. Мунтян – К.: КВІЦ, 1999. – 464 с.
4. Макарова Н.С. Економіка природокористування [Навч. пос.] / Н.С. Макарова, Л.Д. Гармідер, Л.В. Михальчук. – К.: ЦНЛ, 2007. – 322 с.
5. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства [Текст] / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008 – № 4. – С. 88–97.
6. Лозанський В.А. Чи не час згадати про екологічні паспорти? [Текст] / В.А. Лозанський // Дзеркало тижня. – 2006. – № 34.
7. Борнос В.М. Еколого-економічний аналіз структуризації показників виробництв [Текст] / Борнос В.М., Мамчук І.В. // Вісник СумДУ, серія Економіка, № 7. – 2006. – С. 52–57.
8. Ейтутіс Г. Оцінка економічної безпеки залізничного транспорту [Текст] / Г. Ейтутіс // Економіст, № 1. – 2009 – С. 56–58.
9. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування [Навч. пос.] / Галушкіна Т.П. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 480 с.

УДК. 338.2

О.В. МАКАРА

Тернопільський національний економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

У статті розглянуто сутність моніторингу та функціонування інституційно-організаційної системи. Запропонована організація моніторингу соціально-економічного розвитку країни.

The article considers the essence of the monitoring and functioning of the institutional and organizational system. It offers the organization of the monitoring of socio-economical development of the country.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Для ухвалення ефективних рішень потрібна комплексна інформація, що дає змогу встановити систему прямого і зворотного зв'язку між заходами законодавчої і виконавчої влади і реакцією на них у регіонах. Здобуття такої інформації утруднене із-за відомчого підходу до формування інформаційних потоків і надання аналітичних матеріалів. У результаті інформація, яку мають у своєму розпорядженні місцеві органи управління, законодавчі органи, є громіздкою, але різноплановою. Традиційна система збору й обробки інформації про соціально-економічний розвиток держави не дає змоги оперативно звиряти рішення, що приймаються, з їх соціально-економічними наслідками. У сучасних ринкових умовах максимально цьому відповідає система моніторингу, тобто оперативного збору інформації про складні соціально-економічні явища і процеси, що описуються досить невеликою кількістю важливих показників з метою оперативної діагностики стану об'єкту, що вивчається, в динаміці.

Створення і подальше функціонування інституційно-організаційної системи залежить від вирішення низки дискусійних запитань об'єктивного і суб'єктивного характеру. Це, зокрема, питання усвідомлення сутності і завдань моніторингу, його предмету, відмінності типів моніторингу залежно від його предмету, статистичне забезпечення моніторингу, питання про співвідношення моніторингу і прогнозів, про фінансові, організаційні і правові умови створення моніторингу, про узгодження його з інформаційними системами, що розробляються. Важливе значення має етапність впровадження системи моніторингу, вибір найбільш актуальних першочергових заходів, створення відповідного правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Проблема вдосконалення інформаційного забезпечення й організації моніторингу була завжди актуальною. Дослідженню систем моніторингу в різних сферах його застосування приділяється увага вітчизняними та зарубіжними вченими. Серед них: В. Галіцин, О. Грішнова, Б. Данилишин, М. Данько, Р. Нельсон, Д. Норт, А. Шевяков та ін.

Широке коло питань, пов'язаних з теорією планування, розробкою сучасних концепцій регулювання соціально-економічного розвитку країни та її регіонів знайшли своє відображення в працях вітчизняних вчених-економістів: Б. Бірінберга, В. Беседіна, М. Гуревичова, М. Долішнього, Г. Жмаєва, Б. Крижанівського, А. Мельник, І. Михасюка, В. Панасюка, В. Пили, М. Чумаченка.

Не залишаються поза увагою Уряду України питання інформаційного забезпечення та формування інформаційних ресурсів, які втілені в низці важливих документів, серед яких Закон України від 4.02.98 за № 74/98-ВР "Про Національну програму інформатизації" та Указ Президента від 14.07.2000 за №887/2000 "Про вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади" [1, 2].

Тому, теоретичні та методологічні підходи та задачі організації моніторингу у соціально-економічній сфері потребують детального доопрацювання із метою їх практичного застосування.

Мета статті: розробка рекомендацій щодо подальшого вдосконалення організації моніторингу соціально-економічного розвитку країни в системі державного регулювання економіки.

Основний матеріал дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Моніторинг соціально-економічного розвитку країни є спеціально організована, постійно діюча система статистичної звітності, збору й аналізу статистичної інформації про соціально-економічний розвиток держави та регіонів, проведення додаткових інформаційно-аналітичних обстежень і оцінки стану, тенденцій розвитку загальнонаціональних і конкретних регіональних соціально-економічних проблем. Головне завдання моніторингу – створення надійної й об'єктивної основи для вироблення державної соціально-економічної політики і визначення її пріоритетів для вживання заходів селективної підтримки тих або інших територій, адекватних виявлених у ході моніторингу суті конкретних регіональних соціально-економічних проблем.

Підставою для включення тієї або іншої проблеми в обмежений (із-за постійного і жорсткого ліміту ресурсів) перелік тематики моніторингу можуть бути:

- національна значущість соціально-економічних проблем з позицій внутрішньої і зовнішньополітичної безпеки, негативної дії на конституційні основи держави;
- безповоротний характер і неможливість самовирішення соціально-економічних проблем на місцевому або регіональному рівні за рахунок власних ресурсів.

Моніторинг незалежно від змісту і масштабу повинен відповідати таким принциповим вимогам:

- системності, тобто здатності дати характеристику соціальних, економічних, правових і інших аспектів цієї проблеми в їх взаємозв'язку;
- структурної повноти і логічної завершеності, тобто моніторинг повинен включати загальнообов'язкові стадії збору певної інформації, її аналізу й оцінки соціально-економічної проблеми.

Необхідно розрізняти тотальний і проблемно-орієнтований моніторинг. Завданням і вмістом першого є постійний аналіз і діагностика соціально-економічної ситуації в масштабах всієї країни і основних одиниць її державного устрою. Предметом тотального моніторингу стає соціально-економічна проблема у всій різноманітності її складових. Мета проблемно-орієнтованого моніторингу – відслідкування тенденцій розвитку вирішення тієї або іншої соціальної, економічної, екологічної проблеми, яка відібрана за певними критеріями, визнана суспільно значимою і вимагає особливої державної уваги впродовж багатьох років. Предметом проблемно-орієнтованого моніторингу є дискретні явища, що назривають у надрах тієї або іншої ситуації на певній території.

Оцінки соціально-економічних проблем можуть бути кількісними або якісними. Наявність інших дозволяє, не вдаючись до інтегральних кількісних показників, осмислити весь спектр кількісних характеристик кризових ситуацій і проблем як єдине ціле.

Загальними критеріальними вимогами щодо системи оцінок повинні бути:

1. Об'єктивність і достатність вихідної інформації.

2. Порівняльний характер оцінок, який виявляється в тому, що будь-яка оцінка кризової ситуації або проблеми може бути дана тільки у порівнянні із станом, що є нормою, з колишнім станом, зі станом умовно аналогічній території.

3. Багатокритеріальний характер оцінки, який визначається об'єктивною неможливістю правильно описувати, а тим більше порівнювати кризові ситуації і проблеми за одним окремим або інтегральним показником.

4. Відбір мінімального числа необхідних і достатніх критеріїв. Включення в число критеріїв надлишкового числа параметрів затрудняє процедуру відбору. Тому необхідно якісно сформулювати ключові поняття генезису і прояву цієї проблеми, а потім підібрати мінімальне необхідне і достатнє число адекватних критеріїв.

5. Залучення відповідної інформації.

Технологія оцінок рівня соціально-економічного розвитку країни і регіонів повинна мати основу на таких принципах:

а) використання системного підходу, який передбачає аналіз взаємопов'язаних змін у великій кількості елементів під впливом конкретних реформаційних дій;

б) визначення дій на соціально-економічну ситуацію, яка оцінюється. Кардинальні зміни в політиці, умовах і механізмах розподілу благ пов'язані зі всією сукупністю безліч сформованих соціально-економічних відносин і з параметрами рівня і якості життя, які, у свою чергу, визначаються й економікою, і станом фінансово-бюджетної сфери, і соціальними стереотипами поведінки тощо;

в) роздільна оцінка обов'язкових і можливих, негайних і віддалених результатів реформ;

г) облік результатів реформування.

Оцінити стан соціально-економічної ситуації можливо, використовуючи сучасні методи організації моніторингу соціально-економічних процесів. На сьогоднішній день використовуються різні схеми моніторингу, орієнтовані на різні сфери розвитку: моніторинг демографічної ситуації, моніторинг життєвого рівня населення тощо [3, 4].

Моніторинг повинен забезпечити умови для реалізації конкретних "точкових" заходів дії щодо відношення до проблемних організацій замість загального підходу, що практикується, пов'язаного з констатацією ситуації, що склалася, а також повинен попередити можливість виникнення соціальних, економічних, екологічних загроз.

Враховуючи нестійкість соціально-економічного положення, доцільно створити діючу в режимі регулярного моніторингу державну систему аналізу і діагностики соціально-економічних процесів у всіх суб'єктах регіонів з метою виявлення найбільш кризових регіонів. Аналіз покликаний дати динамічні кількісні оцінки глибини соціально-економічної кризи в цих регіонах на загальнонаціональному рівні, а діагностика повинна дати якісний висновок як про неможливість виходу з кризи конкретного регіону за рахунок власних ресурсів, так і про наслідки нерегульованого розвитку ситуації. Результати аналізу і діагностики будуть підставою для проведення в життя регіональних компенсаційних заходів, диференційованих у різних групах найбільш кризових регіонів. Методика організації моніторингу повинна включати порядок ранжування регіонів за глибиною соціально-економічної кризи, обґрунтування принципів типологізації суб'єктів регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, аналіз відмінностей у динаміці соціально-економічних процесів за групами спеціалізованих регіонів.

Організація моніторингу соціально-економічного розвитку країни може бути здійснена в двох варіантах: централізованому, що передбачає зосередження первинної інформації, її аналіз і діагностику ситуацій і проблем в єдиному центрі та децентралізовано-централізованому, коли первинна інформація, її аналіз і діагностика зосереджена на регіональному рівні з подальшою агрегацією отриманих результатів в єдиному загальнонаціональному центрі.

Під час реалізації другого варіанту оптимістичніше оцінюються можливості включення в систему моніторингу регіональних соціально-економічних проблем, найбільш гострі з яких повинні визначатися на суб-регіональному рівні і оперативно передаватися в загальнонаціональний центр моніторингу, проте, оцінка і діагностика соціально-економічних ситуацій в суб'єктах регіонів, що виконуються "усередині" цих суб'єктів, потенційно містять небезпеку гіпертрофії проблем, недоліків і приховування реальних резервів зростання.

Об'єктивність оцінки міжрегіональних відмінностей багато в чому залежить від вибору системи показників. Різні індикатори можуть давати суперечливу картину соціально-економічного розвитку деяких регіонів. Для подолання труднощів підсумкової оцінки динаміки макроекономічних соціально-економічних процесів у регіонах в основу побудови системи показників, що використовуються для такої оцінки, доцільне введення таких обмежень: охоплення найважливіших сфер економіки регіону (виробництво, інвестиції, фінансове положення, ресурсний потенціал); використання достовірної інформації; міжрегіональне порівняння; потенційна можливість побудови інтегральних показників, що узагальнено відображають глибину кризових явищ у регіоні; можливість дії на процеси регулювання соціально-економічного розвитку регіонів.

Основна мета моніторингу соціально-економічного розвитку полягає не лише в оцінці стану економіки, але й у виявленні негативних тенденцій, що “народжуються”. У зв’язку з цим, величезного значення набуває прогнозна стадія моніторингу, якою приділяється недостатня увага на регіональному рівні.

Прогнозні розробки необхідно поділити на дослідницькі і програмні. Дослідницький прогноз в рамках моніторингу соціально-економічного розвитку визначає рівень можливості виникнення негативної, гіпотетичної вірогідності настання певного стану соціально-економічної ситуації. Дослідницькі прогнози повинні спиратися на аналіз довготривалих стратегічних рішень в області розвитку економіки, соціальної сфери. Цей підхід пов’язаний з оцінками, заснованими на збереженні у перспективі певних негативних тенденцій, які намітилися на справжньому етапі розвитку і заснований на експертних оцінках фахівців, що висувують гіпотези про можливі негативи.

Програмний підхід, пов’язаний з концептуальним формуванням програм можливих дій, що забезпечують зниження рівня негативних тенденцій в економіці і соціальній сфері. На цій стадії визначаються можливі наслідки конкретних варіантів дій, а також орієнтовна оцінка ресурсів, необхідних для усунення потенційних загроз.

На прогнозній стадії моніторингу окремі значення параметрів соціально-економічного розвитку розглядаються як увідні для визначення загальних тенденцій розвитку. Орієнтація робиться на концептуальний рівень аналізу, можливі події в значному діапазоні часу і практичні оцінки стану процесу. Головне завдання на цій стадії – уникнути висновків, ґрунтуючись на оцінці чинників, можна виділити наступні етапи роботи над прогнозом:

1. Аналіз підсумків функціонування економіки і соціальної сфери за попередній період, включаючи як вивчення динаміки макроекономічних і соціальних показників, так і виявлення тенденцій змін в окремих секторах і сферах економіки.

2. На основі проведеного аналізу має бути побудований екстраполяційний прогноз розвитку виявлених тенденцій, що відображає передумови можливого посилення загроз у разі збереження і продовження економічної політики, яка здійснюється протягом періоду, який аналізується.

3. Результати поточного прогнозування мають бути узгоджені з довгостроковими цілями розвитку регіону, держави. На базі цього приймається принципове рішення про незмінність або про зміну економічної та соціальної політики на наступний період.

Проведення прогнозних досліджень в рамках моніторингу соціально-економічного розвитку здійснюється як частина загальної роботи відомств і наукових організацій із прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів, держави.

Під час проведення моніторингу соціально-економічного розвитку можливе використання різних методів: методу оптимізації, аналізу і обробки, сценаріїв, експертної оцінки, багатовимірного статистичного аналізу, методу теорії нечітких систем та ін. Вибір методу залежить від необхідності вирішення в процесі моніторингу ряду завдань, пов’язаних з аналізом стану господарських регіональних систем. Організаційна схема моніторингу соціально-економічного розвитку представлена на рис. 1.

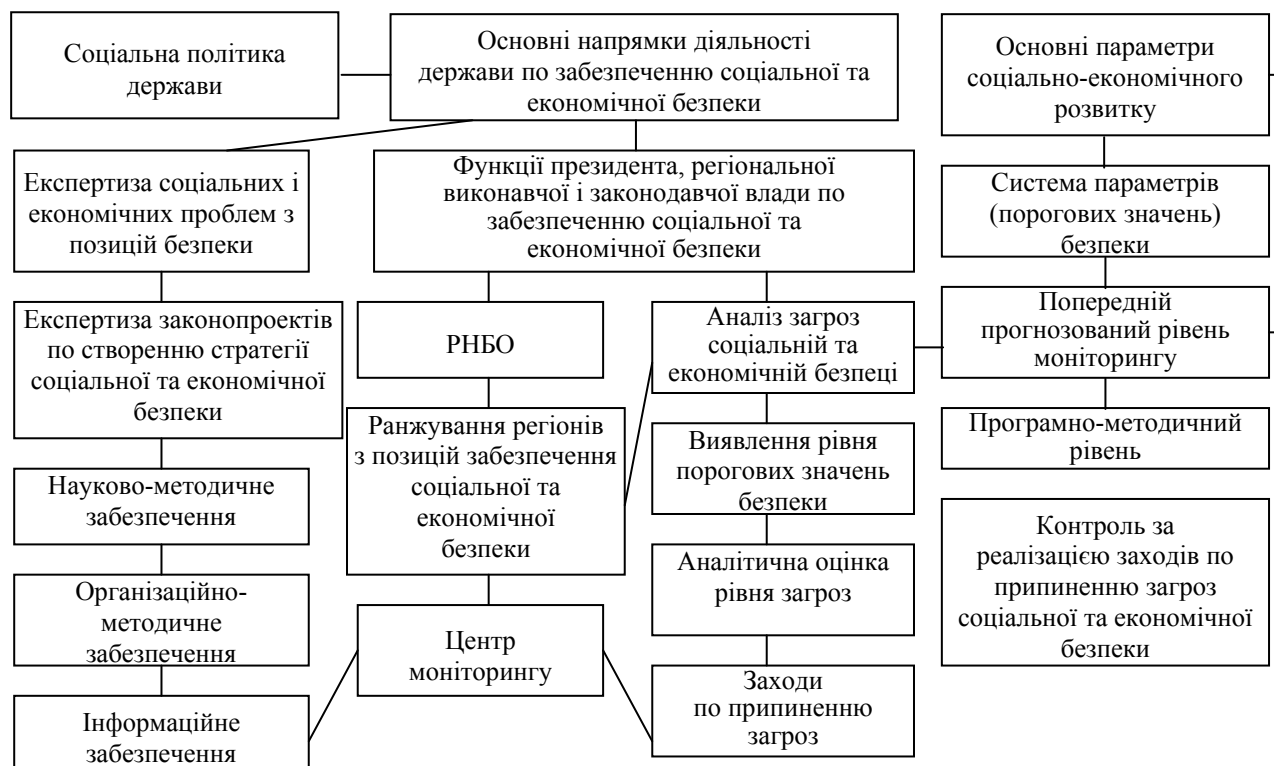

Рис. 1. Організаційна схема моніторингу соціально-економічного розвитку

Під час вирішення концептуальних завдань необхідно виявити найближчі і подальші соціальні загрози з позицій економічної безпеки України. На цій основі можливе вироблення тактичних і стратегічних заходів, що знижують або упереджують гостроту соціальних і економічних загроз.

Висновки. Відсутність методичних рекомендацій з розробки моніторингу соціально-економічного розвитку на основі принципів соціальної орієнтації не дасть змогу обґрунтувати пріоритети соціально-економічного розвитку, знизить ефективність стратегічного планування, прогнозування та програмування, а головне – не забезпечить економічну та соціальну безпеку, необхідні темпи зростання економіки й відповідно, підвищення якості і рівня життя населення. Це означає, що першочерговими завданнями держави повинні стати розвиток людини, підвищення якості і рівня життя населення, які повинні бути покладені в основу формування стратегії України в умовах соціально орієнтованої економіки.

Література

1. <http://zakon.nau.ua>
2. <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: Підручник. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, КОО, 2007. – 559 с.
4. Моніторинг соціальних процесів в Україні / За ред. І.К. Бондар, Г.В. Ярошенко, В.І. Науменко, Н.А. Соколенко. – К.: Знання, 1999. – 260 с.

УДК 502.33:330.131.7.001.76

О.В. ОБОРІНА

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІКО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У роботі представлена інноваційна стратегія та категоріальний апарат економіко-енергетичної ідентифікації в контексті імплементації міжнародних стратегій, зокрема Європейської інтеграції, Чорноморського співробітництва та процесів світової енергетичної глобалізації. Запропоновано заходи щодо енергетичної євроінтеграції Чорноморського регіону.

The work suggests the innovative strategy and the category mechanism of economic and energetic identification in the context international strategies implementation, in particular the European integration, the Black Sea cooperation and processes of world energetic globalization. The author offers measures for energetic Euro integration of the Black Sea region.

Постановка проблеми. Загально визнано, що в ХХІ сторіччі людство стикнулося віч-на-віч із глобальною енергетичною кризою. Можливості цивілізації дозволяють вчасно дати відповідь на цей виклик, виробивши довгострокову глобальну економіко-енергетичну стратегію, мобілізувати ресурси Світу на реалізацію такої стратегії. Певні кроки вже вживали в цьому напрямку. Вирішальне значення в забезпеченні економіко-енергетичної безпеки має скорочення темпів росту енергоспоживання при одночасному зменшенні розриву в енергозабезпеченні між розвиненими й країнами (регіонами), що розвиваються [1]. Необхідна розробка довгострокового економіко-енергетичного прогнозу (до 2050 р.), включаючи сценарії подолання глобальної кризи, а також підготовку прогнозу “Енерго – Екологічне майбутнє цивілізації”, підготовку для ООН прогнозного проекту глобальної енерго-екологічної стратегії на основі розвитку структурно-балансових методів індикативного планування, її обговорення на Всесвітньому саміті (2012 р.). Необхідно здійснити довгострокові програми та проекти по освоєнню нових поколінь енергозберігаючих технологій, широкому їхньому використанню в промисловості, сільському господарстві, будівництві, на транспорті, у житлово-комунальному та домашньому господарстві для того, щоб в 2030-ті роки стабілізувати світовий рівень енергоспоживання. Важливим ключовим напрямком поліпшення енергопостачання є шляхи поступового переходу до екологічно чистих, поновлюваних джерел енергії на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Запропоновані проблеми та підходи активно обговорюються у зв'язку з можливістю включення Чорноморського регіону в європейські та глобальні енергетичні ринки, що вимагає цілком інноваційних підходів до формування енергетично і політики в регіоні, що обумовлює високу актуальність представленої роботи. У дослідженнях економіко-енергетичної проблематики й пов'язаних з ним видах економічної діяльності вагомий внесок зробили С.І. Пирожков [2], В.Н. Степанов, Д.К. Прейгер. Незважаючи на очевидні досягнення у вивченні комплексу проблем економіко-енергетичної безпеки, залишаються вкрай актуальними питання дослідження категоріального апарата цього нового напрямку регіональної економіки, розробки методологічних підходів і методів оптимізації регіональних енергетичних ринків як бази економіко-енергетичної безпеки.

Невирішеними до останнього часу загальної проблеми є: питання формування наукових основ управління економіко-енергетичними факторами в регіональному вимірі, визначення ролі держави й розширення сфери дії ринкових механізмів, що пов'язується нами з концепцією енергетичної ідентифікації.